

Pope Alexander VI Borjia: Lessons of Governing Body

UDC: 930.88.27

DOI: <https://doi.org/10.15421/172401>**Gugnin Aleksandr¹**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0002-1997-2876>, a.gugnin@ukr.net**Lisnievska Yuliia²**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0003-3068-0791>, 0558855@ukr.net¹*Dnipro Humanitarian University (Dnipro, Ukraine)*²*Dnipro Academy of Continuing Education (Dnipro, Ukraine)*

Abstract

The papacy is an institution of great hierarchical authority in the Catholic Church, which is administered by the pope for the establishment of a college of cardinals with the power to judge, consecrate and initiate. Increased criticism of the papacy, political and social changes at the turn of the 15th-16th centuries, and the moral crisis of the clergy initiated the Reformation, which essentially demarcated the spheres of activity of the papacy, which flowed into the minds of the believers. A significant driver of this accelerated process, as shown in the statistics, was the way of life, management style, and the flight marketing activities of Pope Alexander VI. The purpose of this article is to discredit the cult of specialness of the popes and the great hierarchy of the Vatican during the mid- and pre-reformation period.

The relevance of the article is indicated by the appearance and introduction of new scientific sources and historiographical materials about the situation and the negative influx of the Catholic religious elite not only in Europe, but on other continents. The subject of the article was the life and activity of two representatives of the Borjia clan - Rodrigo himself and his daughter Lucrezia, who significantly helped her father's political and marketing ambitions. This aspect of the problematics of history lessons is lost to the pontificate of Alexander VI. The person of Pope Alexander Borjia is super talkative. In the minds of the participants, they have acquired in themselves honors and vadas: intelligence, enlightenment, irresponsible passions, generosity and cruelty, suspicion and approachability, frankness and approachability. The article evaluates the pope's marketing infusion on political platforms in Italy, with the help of Lucrezia, selecting names that correspond to the pope's current political ambitions. The authors of the article, historically and historically, adopted the method of historical psychology in order to give a real and objective assessment of the thoughts and actions of their characters.

Keywords: papacy, Alexander VI, management style of the pontiff, incest, political power, administrative reforms, political marketing

Папа Александр VI Борджія: уроки правління

Гугнін Олександр¹, Ліснівська Юлія²¹*Дніпровський гуманітарний університет (Дніпро, Україна)*²*Дніпровська академія неперервної освіти (Дніпро, Україна)*

Анотація

Папство – це інститут вищого ієрархічного панування в католицькій церкві, який здійснюється папою за сприяння колегії кардиналів у виконанні влади судити, освячувати та навчати. Посилення критики папства, викликане політичними та соціальними змінами на переломі XV-XVI століть, моральна криза духовенства ініціювали Реформацію, яка суттєво обмежила сфери діяльності папства, його вплив на розум віруючих. Значним чинником прискорення цього процесу, як показано у статті, послужив спосіб життя, стиль управління, і навіть деякі політмаркетингові дії папи римського Александра VI. Метою статті є розвінчання культу особистості пап та вищої ієрархії Ватикану середньовіччя та передреформаційного періоду.

Актуальність статті визначається появою та введенням у науковий обіг нових джерел та історіографічних матеріалів про ситуацію та негативний вплив католицької релігійної верхівки не тільки у Європі, а й на інших континентах. Об'єктом статті послужило життя та діяльність двох представників клану Борджія – самого Родріго та його дочки Лукреції, яка значною мірою допомагала батькові у здійсненні його політичних та маркетингових амбіцій. Цей аспект проблематики уроків історії понтифікату Александра VI залишається нішевим. Особа Папи Александра Борджія суперечлива. На думку сучасників він поєднував у собі чесноти та вади: розум, освіченість, невгамовні пристрасті, великодушність і жорстокість, підозрілість і поступливість, відкритість і підступність. У статті оцінено маркетинговий вплив дій папи на політику Італії через Лукрецію, якій він добирав наречених, які відповідали актуальним амбіціям понтифіка. Автори статті, використовуючи сучасні джерела, обрали метод історичної психології, щоб дати реальну та об'єктивну оцінку думок та дій своїх персонажів.

Ключові слова: папство, Александр VI, стиль управління понтифіка, політична влада, адміністративні реформи, політичний маркетинг

Стаття надійшла / Article arrived: 16.01.2024

Схвалено до друку / Accepted: 29.02.2024

Вступ.

Понтифіки у Ватикані змінюються, і часом їх служіння триває зовсім недовго, проте сама організація, як і християнство, не поспішає з упродовженням змін. Церква сьогодні, на відміну від Середньовіччя та навіть початку минулого століття, вже не домінує у духовному світі і у вирішенні політичних і соціальних питань. Однак, помилкою було б і применшувати роль Апостольської столиці у житті не тільки Європи, а й інших континентів.

Мабуть, жоден понтифік Ватикану не привертав такої уваги, як папа Родріго Борджія, який назвав себе на честь великого полководця Александром. Підставою до посиленої уваги в образотворчому мистецтві, у документальній та художній літературі, і особливо у серіалах та фільмах переважно стали плітки, часом трагедійно-бурлескні. Тому ми не бачимо необхідності навіть перераховувати різнохарактерні джерела про його життя, сім'ю та діяльність.

Метою статті є вивчення механізму зміцнення влади і впливу особистості папи та вищої ієрархії Ватикану у середньовіччі та період перед реформацією.

Актуальність статті визначається появою та введенням у науковий обіг аналітичних джерел та історіографічних матеріалів про ситуацію та негативний вплив католицької релігійної верхівки на перебіг історичних подій не тільки у Європі, а й на інших континентах.

Об'єктом реалізації мети статті є життя та діяльність двох представників клану Борджія – самого Родріго та його дочки Лукреції, яка значною мірою допомагала батькові у здійсненні його політичних та маркетингових амбіцій. Цей аспект проблематики уроків понтифікату Александра VI залишається нішевим. Автори статті обрали метод історичної психології, щоб дати реальну та об'єктивну оцінку думок та дій своїх персонажів.

Виклад основного матеріалу.

Папа Александр VI зайняв Римський Престол в результаті компромісу між кардинальськими фракціями. Він став сильним і вмілим політиком, одним із найбільш впливових монархів свого часу, який спромігся посилити вплив Ватикану і об'єднати розрізнені і ворогуючі держави Італії того часу.

При першому голосуванні серед кандидатів на пост понтифіка, Родріго Борджія отримав 7 голосів із 23. Незважаючи на незначну кількість голосів, іноземні посланці у Римі стверджували, що саме кардинал Родріго має багато шансів виграти наступне голосування, оскільки він дуже багатий і готовий дуже щедро винагородити тих, хто його підтримає. Проте, написане радянськими авторами у 80-і роки минулого століття – неповна правда, оскільки новими джерелами достовірно встановлено, що Борджія був найвидатнішим кандидатом як у

організаційному, так і в інтелектуальному аспекті (Popes Full List, 2013). Його обрання було відзначено численними богослужіннями та вознесеннями подяки Всевишньому за таку щасливу подію. Нового папу оспівувала і світська література, яка говорила, що «Цезар колись зробив Рим великим, найбільшим же його нині робить Александр VI, бо перший був людина, а другий – бог» (Volker, 2019). Тепер він став «єпископом Риму, вікарієм Христа, наступником князя апостолів, верховним первосвященником Всесвітньої церкви, Великим понтифіком, патріархом Заходу, примасом Італії, архієпископом Римської провінції, рабом рабів Божих» (Strauss, 2008).

І хто ж він, раб рабів? Народився 1 січня 1431 року у Валенсії в сім'ї відомого військового та сестри кардинала. Виділявся серед однолітків великими здібностями до різних наук та оволодіння іноземними мовами. Вступив до Болонського університету, де вивчав юриспруденцію так старанно, що отримав ступінь доктора права за півтора року (Christofer, 2011), хоча зазвичай це тривало п'ять років. Та незважаючи на гучні перемоги в судових процесах, молодому Родріго незабаром набридло це рутинне заняття, і він одягнув військовий мундир. А незабаром, його рідний дядько був обраний папою і наполіг, щоб племінник відмовився від військової кар'єри і одягнув сутану. Завдяки такій високій протекції початківець стрімко пройшов кілька ступенів церковної ієрархії і у віці 24 років став кардиналом.

На той час, пише Рейнхардт Фолькер, Родріго «помітно виділявся серед римських прелатів не тільки розумом і освіченістю, але й надзвичайно поставною, магнетичною зовнішністю, яка у поєднанні з вишуканими манерами та проникливим голосом змушувала тремтіти жіночі серця» (Volker, 2019). Невтомна подвижницька діяльність Родріго Борджія на своїй посаді призвела до того, що в народі його прозвали «Соломоном – за мудрість, Іовом – за терпимість і Мойсеєм – за вірність Божим законам та настановам» (Volker, 2019).

Син свого часу, Александр VI мислив і діяв відповідно до традицій і прикладів життя попередніх пап. Але, як розумніший і більш послідовний від більшості своїх попередників, він «зумів впритул наблизитися до не досягнутого ніким з них ідеалу – створення потужної теократичної держави, керованої єдиною династією. Родріго Борджія та його сини відлякували суперників не жорстокістю та віроломством, а силою, рішучістю та успішністю» (Sabatini, 2002). Саме заздрістю та ненавистю, породженими цим страхом, можна пояснити тенденційність та недостовірність історіографів у викладі епізодів початку понтифікату Александра VI.

Проте на початку Родріго Борджія «показав себе на цій посаді чудово – він був людиною вмілою, розпорядчою і до того ж вмілим політиком» - пише Анна Маха-Асланідов у книзі «Філософія Нікколо

Макиавеллі і її актуальне застосування» (Macha-Aslanidov, 2012). А в книзі Сабатіні «Життя Чезаре Борджія» знаходимо таку ремарку до характеристики новообраного папи: «Родріго Борджія аж ніяк не був святим, але ніхто і не висував такої вимоги в якості професійної придатності нового папи римського». (Sabatini, 2002).

Подібно до інших первосвящеників, Александр VI почав правління з вигнання політичних противників: сімей Орсіні, Вітеллі, Колонна. Вже на початку його кар'єри, пише польський історик Марчін Саланський, був помітний один із гріхів того часу: кумівство. «Без сумніву, двоюрідний брат чи племінник на посаді радника чи канцлера був більш вірним і заслуговував на довіру в небезпечні часи, ніж хтось сторонній» (Salański, 2012). У повній відповідності до цього положення, сини Борджія, 17-річний Чезаре та 18-річний Джованні, отримали високі посади архієпископа Валенсії та верховного констебля Неаполя. Ці призначення привабили до Рима безліч близьких та далеких родичів нового папи, у якого вони з вдячністю почали отримувати вигідні місця.

Від самого початку свого понтифікату Олександр жив у замку Святого Антонія. Замок вимагав реконструкції, і вже перед кінцем 1492 року реставраційні роботи було завершено, а замок набув свого нинішнього зовнішнього вигляду. Слід зазначити, що управлінська діяльність папи була цілком ортодоксальною і мала переважно адміністративний характер. Він намагався організувати хрестовий похід, запровадив церковну цензуру в Німеччині, де у той час видавалося багато антиримських книг. Не маючи можливості розправитися з відлученим у 1497 році Джіроламо Савонаролою, який вимагав скинення злочинного папи, Александр VI надав активну підтримку його противникам, яким вдалося захопити і стратити Савонаролу. За папи почали продавати індульгенції на звільнення душ, які перебувають у чистилищі. Папа на всі способи збирав гроші – конфіскував майно багатих людей, призначення на посади кардиналів роздавав на власний розсуд - залежно від політичної чи фінансової вигоди. За роки правління понтифік призначив 47 кардиналів.

Понтифік провів ефективні заходи, що значно приборкали претензії церковних ієрархів на володіння територіями та майном. Однак повній реалізації цих планів завадили нагальні політичні турботи, зокрема збирання церковних земель у єдине князівство. Одним із перших папа послав місіонерів у Новий Світ, засудив місцеві забобони, втрутився в діяльність Іспанської Інквізиції, вимагаючи пом'якшення вироків. В 1493 видав буллу, що визнала за королями Іспанії та Португалії право на володіння землями, відкритими у морських походах; булла затверджувала договір про поділ світу між цими державами.

Папа серйозно дбав про Рим. Він укріпив мавзолей Адріана, перетворивши його на справжню фортецю, а укріплення Торре ді Нона захистило місто від нападів з боку моря. Папа став покровителем римського університету, підтримував його професорів.

Александр VI провів у Римі адміністративну реформу, розділивши місто на чотири округи та поставивши на їх чолі чиновників, наділених широкими правами. За їх допомогою Борджія почав позбавлятися незадоволених його політикою військових офіцерів, незважаючи навіть на їх бойові заслуги. Управлінські досягнення Борджія здобули визнання у всій Європі, хоч і не завжди збирали прихильників. Посли при дворі понтифіка переказали від імені європейських королів запальне засудження папських дій, які завдавали шкоди католицькій церкві. У відповідь Борджія заявив: «Ці деспоти насмілюються дорікати наміснику Св. Петра і звинувачують мене у якихось убивствах і крадіжках, тим часом як самі залишають цілі королівства своїм дітям та вбивають у своїх кривавих бійках мільйони громадян?! Забирайтеся геть, жалюгідні сателіти, і передайте тим, хто вас послав, що мені ще багато чого доведеться зробити, щоб зрівнятися з ними в їхніх злочинах!» (Олександр VI, 2023). Попри таку вибуховість і категоричність, Александр від природи був людиною не злобливою та доброзичливою, – зауважує Сабатіні, – у своїх управлінських акціях був готовий швидше прощати, ніж карати. Кожного вівторка будь-який римлянин міг особисто потрапити на прийом до папи у пошуках захисту та правосуддя.

На окреме висвітлення заслуговує питання, яке пізніше набуло травестійно-бурлескного характеру в оцінюванні правління понтифіка – це його стосунки з жінками. Насамперед виникає теоретичне питання: а про що тут може йтися, якщо при вступі до будь-якого священного сану католицької церкви вимагається обітниця безшлюбності? Загалом, у XV столітті прелати католицької церкви дозволяли собі у особистому житті дуже багато. Наприклад, один з попередників Александра VI, папа Пій II, залишив у спадщину по собі не тільки повну автобіографію, а й написані ним еротичні вірші. Родріго Борджія визнав своє батьківство щодо дітей його коханки Ванози де Каттанеї, незважаючи на її статус заміжньої жінки. Останньою співмешканкою Родріго, яка народила йому дочку, стала Джулія Фарнезе, молодша від Олександра на 45 років.

П'ятдесятирічний Родріго дбайливо стежив за вихованням своїх дітей, виховуючи своїх хлопчиків як принців. Дочка Лукреція виховувалася під наглядом його кухарки, іспанки Адріане де Міла, вдови дворянина Людовіко Орсіні. Вона одержала гарну домашню освіту, володіла італійською, каталонською та французькою мовами, читала латиною, розбиралася в поезії, добре танцювала (Лукреція Борджія, 2023).

На початку XVI ст. Італія складалася з кількох купецьких республік та численних самостійних князівств, політично роздроблених за абсолютистською формою правління. Між цими державами точилася безперервна боротьба. Папська область знаходилася у центрі Італії, зміцнення її позицій на політичному ринку було першочерговим завданням понтифіка. У побудові Папської держави династично-шлюбна політика була невід'ємним елементом управління, а політична діяльність Александра VI, незважаючи на часи його правління, може послужити яскравим прикладом майстерного застосування інструментів політичного маркетингу. У цьому зв'язку варто нагадати, що «політичний маркетинг є сукупністю економічних, організаційних та дослідницьких дій, спрямованих на задоволення потреб політичного ринку» (Gugin, 2012).

Можна стверджувати, що політичним продуктом папи, який він впровадив на політичний ринок, виступала дочка папи Лукреція, починаючи з 12 років. На ті часи це не було чимось незвичайним, оскільки саме в цьому віці жінки мали право вступати у шлюб. Крім того, на думку відомого теоретика моралі Едуарда Фукса, автора монографії «Історія моральності»: «Для більшості молодих аристократок краса була тим капіталом, який вони пускали в обіг і який майже завжди приносив їм лихварський відсоток. Вони приїжджали до столиці..., виходили заміж за видатних та заможних людей» (Fuchs, 1912). Що ж до Лукреції, то вона була слухняним знаряддям у політичній грі папи. Славилася незвичайною красою, здобула прекрасну освіту (Kantecki, 2023).

Повертаючись до питання про значення політмаркетингового продукту, слід наголосити, що з проблематикою будь-якого продукту (товару, акції чи людини) «пов'язані усі проблеми та рішення, що стосуються характеристики сподіваної політичної користі» (Jaśniok, 2007). Політичний консультант клану Борджія Н. Макіавеллі писав: «Кожен, хто бажає установити сильну державу та забезпечити її законами, повинен почати з припущення, що усі люди гріховні і, більш того, готові виказати свою гріховну сутність при першій зручній можливості... Тому державець повинен уміти бути водночас людиною, звірем, левом і лисицею... Він не повинен тримати слово, якщо це може бути невигідно для нього. Він повинен володіти великим мистецтвом обману і лицемірства» (Viroli, 2011). Макіавеллі переконував, що використання неетичних засобів кланом Борджія виправдане, якщо завдяки ним вдається отримати сподіваний політичний результат. Можна сказати, що Александр VI діяв цілком у руслі подібних рекомендацій, тричі видаючи свою дочку заміж з політичних міркувань, оскільки палко прагнув перетворити Папську область у велику централізовану державу під головуванням родини Борджія на чолі з Чезаре.

На думку сучасних істориків, ореол фатальної красуні, ненаситної коханки і отруйниці, яка невтомно надихала свою злочинну родину на нові злодіяння, навколо Лукреції створила буйна уява письменників. Наприклад, відомий французький письменник Віктор Гюго у драмі «Лукреція Борджа» намалював такий образ героїні: «Уявіть моральне каліцтво, найогидніше, найвідрадливіше, помістіть його там, де воно виділятиметься найсильніше, - у серці жінки, наділеної усіма дарами фізичної краси і царської величі». Олександр Дюма дотримувався подібної думки: «Лукреція мала головку Рафаелевої Мадонни і душу Мессаліни». Але варто завершити ці звинувачення словами Сабатіні: «Весела і дотепна, миловидна і чуттєва, вона була цілком невинною істотою, чия воля з дитинства підкорялася хитрошам батька..., вона не знала відмови ні в чому, що можна купити за гроші, але не мала права голосу під час вирішення власної долі» (Sabatini, 2002).

Лукреція була одружена тричі. У 1493 році папа видав її заміж за Джованні Сфорца, племінника правителя Мілана Лодовіко Сфорца, союз із яким був йому на той момент вигідний (Джованні вдівець, на 13 років старший за дружину, одержав за неї 31 000 дукатів посагу і посаду у папській армії). Та вже у 1497 році політичний альянс із правителем Мілана розпався, і папа переконав Сфорца у необхідності припинення шлюбу. Публічно зганьблений сім'єю Борджія Джованні Сфорца взявся поширювати чутки про інцест між колишньою дружиною та її батьком і зробив усе можливе, щоб помститися. «Початок пліток про те, що ворожість батька Лукреції та її старших братів до її чоловіка пояснюється ревностями, тому що всі троє люблять її аж ніяк не по-родинному, простежується саме від Джованні» (Kantecki, 2023).

У цей час у політичних цілях папа прагнув зблизитися з арагонською династією, що царювала в Неаполі. Він звернув увагу на сімнадцятирічного Альфонсо, побічного сина арагонського короля, і віддав за нього Лукрецію. Але цей союз із королем Франції порушив дружні стосунки сім'ї Борджія з іншою, неаполітанською династією. Отже, треба було виправити помилку, бо «чоловік Лукреції вже був не потрібен» (Sabatini, 2002). В результаті, другий чоловік Лукреції був задушений у своєму ліжку, ймовірно за наказом її брата, Чезаре.

Незабаром папа почав планувати третій шлюб дочки. Її руку запропонували молодому вдівцю Альфонсу д'Есте, спадкоємцю герцога Феррари, одному з наймогутніших правителів поділеної країни. У цього шлюбу, пишуть дослідники, теж був політичний сенс, «мова йшла про можливий союз понтифіка та Феррари проти Венеції» (Strauss, 2008). Спочатку батько і син відмовлялися через погану репутацію Лукреції, але під тиском короля Людовика XII та величезного посагу у 100 000 дукатів погодилися. Після вінчання з Альфонсо

життя Лукреції, на думку сучасників, протікало досить спокійно та мирно, не даючи більше підстав до пліток. Лукреція з часом зуміла знайти дорогу до серця чоловіка та свекра.

Після смерті Александра VI у 1503 шлюб втратив політичне значення, але Альфонсо не став намагатися позбутися дружини, хоча йому настійно радили «повернути» її Джованні Сфорца. Можливо, особисті стосунки були не безмарними, але чоловік довіряв її політико-адміністративним здібностям. У результаті Лукреція мала «репутацію жінки мудрої та добродісної» (Safański, 2012). Вона підтримувала митців, особливо художників, а також заснувала у Феррарі жіночий монастир та благодійну організацію для допомоги бідним. 24 червня 1519 року Лукреція померла у віці 39 років від пологової лихоманки, склавши заповіт, у якому приділяла частину спадщини католицьким храмам та монастирям Ферари.

Сам понтифік помер у віці 72 років, за офіційною версією від застуди, але поширювалися різні чутки: що він отруївся солодощами, що до вбивства причетний син Чезаре тощо. За іншою версією, папа підмішав отруту у вино кардиналам, яких хотів позбутися, але ненароком сам його випив.

Висновки.

Незабутня історія сімейства Борджія в Римі епохи, що передувє Відродженню, цікава і важлива передусім дослідженням детермінацій прагматичних дій персонажів. Сімейству приписували численні гріхи: вбивства, святотатство, інцест. Багато з цих гріхів, можливо, були вигадані політичними та духовними супротивниками всесильного клану. Вище був представлений актуальний погляд на цю проблему. До історії увійшли троє із сімейства Борджія: Родріго,

папа Александр VI, і двоє з його позашлюбних дітей, Чезаре та Лукреція.

Молодий Родріго, приїхавши до Риму, виявився енергійним, амбітним, владолюбним і жорстоким діячем, який завдяки майстерному використанню політичних маніпуляцій та інтриг швидко став багатим і впливовим кардиналом. Цьому допомогли і його численні коханки. Ставши понтифіком, Борджія не зупиняється, а далі посилює свою політичну, не забуваючи і про своїх дітей. Його улюбленець, Чезаре, який – попри церковні традиції – у 17 років став кардиналом, прославився на всю Європу оргіями, терором і розбоем по відношенню до неугодних. Він залишається однією з найбільш неоднозначних особистостей в історії Європи. Макіавеллі взяв його як прообраз свого «Правителя» і описав як політика, безпринципного і нерозбірливого у засобах. Що стосується Лукреції, то як найстрашніший гріх їй приписують інцести. Сучасні історики, за свердженням польських авторів, відкидають ці звинувачення як несправедливі та необґрунтовані. Не підлягає дискусії одне – батько неодноразово використав її для розширення своєї влади та впливу. Після смерті папи та старшого брата проти Лукреції не було жодних звинувачень, палац герцога Феррарського був одним з найбільш блискучих у Європі. Під її покровительством творили знамениті поет Аріосто та художник Тиціан.

Особисте життя папи Александра VI, з погляду католиків, просто неможливо оправдати, а його понтифікат не приніс честі церкві (Pastor, 2018). Але у іспанському місті Хатива, звідки походив Родріго Борджія, встановлений пам'ятник понтифіку, його пам'ятають і ним пишуться.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Александр VI. Папа, якого Рим не забуде. (2003, Червень 15). Відновлено з <https://www.jw.org/uk/бібліотека/журнали/w20030615/Александр-VI-Папа-якого-Рим-не-забуде/>
- Греченко, В. А., Чорний, І. В., Кушнерук, В. А., & Режко, В. А. (2005). *Історія світової та української культури*. Київ: Літера ЛТД.
- Лукреція Борджія. (2023). Відновлено з <https://www.druki.com>
- Олександр VI. (2023). Відновлено з https://uk.wikipedia.org/wiki/Олександр_VI
- Отрош, М. І. (2017). *Місце і роль Католицької церкви у міжнародному правопорядку*. (Монографія). Київ; Одеса: Фенікс.
- Папа Александр VI. Демаркаційна лінія. (2023). Відновлено з <https://www.jw.org/uk/бібліотека/журнали/g201503/папа-александр-vi-демаркаційна-лінія/>
- Свищо, Ю. (2018). *Рецепція базових принципів лібералізму в українській філософській думці XIX – початку XX століття*. (Дисертація на правах рукопису на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, Україна.
- Borgiowie z rodu Borja. (2012, August 11). *Rzeczpospolita*. Retrieved from <https://www.rp.pl>historia>
- Chmielewski, P. (2024). *Pontyfikat krzyżysu. Dlaczego ustąpił papież Benedykt XVI*. Warszawa: Esprit.
- Christofer, H. (2011). *Bordziowie i ich wrogowie*. Warszawa: EMPIK.
- Fuchs, E. (1912). *Illustrierte Sittengeschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. (Band I). Munchen: Albert Langen.
- Gugin, O., & Ostasz, G. (2012). *Polityka i marketing. Próba analizy strukturalno-funkcjonalnej*. (Monografia). Rzeszów: Amelia.
- Jaśniok, M. (2007). *Strategie marketingowe na rynku politycznym*. Kraków: Oficyna WKB.
- Kantecki, G. (2023). Dzieciństwo Lucrecji Borgii. Jak wyglądały młode lata córki papieża? *Wielka historia*. Retrieved from <https://www.wielkahistoria.pl>
- Macha-Aslanidov, A. (2012). *Nikolo Machiavellego filozofia władzy i jej aktualne odniesienie*. Warszawa: EMPIK.
- O'Malley, J. W. (2012). *Historia papieży*. Warszawa: WAM.

- Pastor, L. (2018). *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*. (1 Band: Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance bis zur Wahl Pius'II). German Edition: Literaricon.
- Popes Full List. (2013). *The Guardian*. Retrieved from <http://www.the.guardian.com/news/datablog/2013/feb/popos-full-list>.
- Sabatini, R. (2002). *The life of Cesare Borgia. A History and Some Criticisms*. Warszawa: PWN.
- Sałanski, M. (2012). *Aleksander VI – lubieżnik czy mąż stanu?* Відновлено з <https://histmag.org/Aleksander-VI-lubieznik-czy-maz-stanu-6948>.
- Strauss, L. (2008). *O Machiavellim*. Kraków: Tania Książka.
- Viroli, M. (2011). *Uśmiech Machiavellego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Volker, R. (2019). *Alexandr Borgia*. Warszawa: EMPiK.
- Woroniecki, M. (2022). *Katolicyzm jako ideologia autorytarnej władzy*. Warszawa: EMPiK.

REFERENCES

- Alexander VI*. (2023). Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Alexander_VI
- Alexander VI. A Pope that Rome will not forget*. (2003, June 15). Retrieved from <https://www.jw.org/uk/biblioteka/zhurnali/w20030615/Alexander-VI-Papa-yako-Rim-ne-zabude/>
- Borgiowie z rodu Borja. (2012, August 11). *Rzeczpospolita*. Retrieved from <https://www.rp.pl>historia>
- Chmielewski, P. (2024). *Pontyfikat kryzysu. Dlaczego ustąpił papież Benedykt XVI*. Warszawa: Esprit.
- Christofer, H. (2011). *Bordziowie i ich wrogowie*. Warszawa: EMPiK.
- Fuchs, E. (1912). *Illustrierte Sittengeschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. (Band I). Munchen: Albert Langen.
- Grechenko, V. A., Black, I. V., Kushneruk, V. A., & Rezhko, V. A. (2005). *History of world and Ukrainian culture*. Kyiv: Litera LTD.
- Gugin, O., & Ostasz, G. (2012). *Polityka i marketing. Próba analizy strukturalno-funkcjonalnej*. (Monografia). Rzeszów: Amelia.
- Jaśniok, M. (2007). *Strategie marketingowe na rynku politycznym*. Kraków: Oficyna WKB.
- Kantecki, G. (2023). Dzieciństwo Lucrecji Borgii. Jak wyglądały młode lata córki papieża? *Wielka historia*. Retrieved from <https://www.wielkahistoria.pl>.
- Lucrezia Borgia*. (2023). Retrieved from <https://www.druki.com>
- Macha-Aslanidov, A. (2012). *Nikolo Machiavellego filozofia władzy i jej aktualne odniesienie*. Warszawa: EMPiK.
- O'Malley, J. W. (2012). *Historia papieży*. Warszawa: WAM.
- Otrosh, M. I. (2017). *The place and role of the Catholic Church in the international legal order*. (Monograph). Kyiv; Odesa: Phoenix.
- Pastor, L. (2018). *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*. (1 Band: Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance bis zur Wahl Pius'II). German Edition: Literaricon.
- Pope Alexander VI. Demarcation line*. (2023). Retrieved from <https://www.jw.org/uk/biblioteka/zhurnali/g201503/papa-aleksandr-vi-demarcatsijna-liniya/>
- Popes Full List. (2013). *The Guardian*. Retrieved from <http://www.the.guardian.com/news/datablog/2013/feb/popos-full-list>.
- Sabatini, R. (2002). *The life of Cesare Borgia. A History and Some Criticisms*. Warszawa: PWN.
- Sałanski, M. (2012). *Aleksander VI – lubieżnik czy mąż stanu?* Відновлено з <https://histmag.org/Aleksander-VI-lubieznik-czy-maz-stanu-6948>.
- Strauss, L. (2008). *O Machiavellim*. Kraków: Tania Książka.
- Svishto, Yu. (2018). *Reception of the basic principles of liberalism in Ukrainian philosophical thought of the 19th and early 20th centuries*. (Dissertation on manuscript rights for obtaining the scientific degree of Candidate of Philosophical Sciences). National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Kyiv, Ukraine.
- Viroli, M. (2011). *Uśmiech Machiavellego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Volker, R. (2019). *Alexandr Borgia*. Warszawa: EMPiK.
- Woroniecki, M. (2022). *Katolicyzm jako ideologia autorytarnej władzy*. Warszawa: EMPiK.